

ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ЧИННИКИ В ПРОЦЕСАХ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Проблема про зв'язок етносу і релігії посідає провідне місце на різних історичних етапах розвитку України. По-сьогодні тривають інтенсивні етнонаціональні і релігійні процеси, які можуть стати головною рушійною силою в становленні української державності. Це спричиняє той інтерес, який демонструють українські науковці в з'ясуванні ролі релігії у відродженні держави. Останнє тісно пов'язане із пошуком народом своїх етнічних витоків, збереженням національної ідентичності, відтворенням та розвитком етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності, звільненням від насильницьких і неприродних чужих етнокультурних впливів, з активізацією діяльності національно свідомих суспільних сил. [Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття. – К.; Знання України, 2005. – С.552.]

Сучасне відродження України передбачає передусім політичну, мовно-культурну, релігійну дерусифікацію, якісне оновлення національно-культурного та релігійно-церковного життя. Воно передбачає також повернення у повсякденний вжиток кращих зразків духовності та моральності, запровадження української мови у всіх сферах суспільного життя і на всій території України, створення умов для вільного розвитку мов національних меншин, повернення із забуття прогресивних народних традицій, звичаїв, обрядів. Головним завданням є відтворення та національне відродження на наших теренах саме Української Православної Церкви.

Національне відродження, як правило, відбувається у два етапи. На першому, культурницькому етапі формуються внутрішні потреби народу в поверненні до своїх етнічних витоків та самобутності. На другому, політичному етапі національно-визвольний рух набуває більш організованого характеру, внаслідок чого з'являються структури національного спрямування, які проникаються національною ідеєю й ставлять своєю метою позбавлення від національного гніту і здобуття незалежності свого народу у формі автономії чи повного державного суверенітету.

Україна в часи своїх національно-визвольних змагань також проходила ці етапи. Зважаючи на неоднорідність етнонаціонального складу українського суспільства, сутність і спрямованість етнонаціонального відродження були і є різними. Наслідком цього в Україні є наявність двох великих гілок Православ'я. Для корінного українського народу воно майже завжди зводилося до розв'язання проблеми консолідації, для національно свідомої його частини – до зміцнення та розширення своїх позицій у різних регіонах країни, для зрусифікованих українців – до повернення національних витоків своєї мови та культури, для національних меншин України – до створення умов для розвитку їхніх культур, мови, звичаїв та традицій. [Релігія і Церква років незалежності України. Колект. монографія. За ред. А.Колодного. – К.-Дрогобич, 2004. – С.614.]

Переконливим свідченням сучасного відродження Української Православної церкви є збільшення чисельності віруючих серед прихильників УПЦ КП.

Важливим показником національного відродження корінного народу є закріплення у Конституції України про державний статус української мови, всебічний розвиток і функціонування якої забезпечує держава. На цій підставі розширюється сфера її вживання, особливо у державних установах, збільшується кількість українських шкіл, україномовних видань тощо. Проте у деяких регіонах України перехід до вживання української мови здійснюється ще повільно, нерідко лунають заклики до запровадження двомовності, надання статусу офіційної чи державної російській мові.

■ Вергелес К. – асистент Вінницького державного медичного інституту.

Оскільки етнос і релігія тісно пов'язані та постійно взаємодіють, сучасні етнонаціональні процеси суттєво впливають на відродження релігії, зокрема на становлення та утвердження саме Української Церкви, що визначається дослідниками як процес відновлення релігійної традиції у її найкращих проявах і водночас її розвиток. Термін “релігійне відродження” означає відновлення релігійно-церковного життя корінного народу. Зважаючи на те, що відродження релігійної сфери має зовнішній і внутрішній вияв, доцільно було б наряду із поняттям “релігійне відродження” вживати також термін “церковний ренесанс”. Церковний ренесанс фіксує зовнішній бік релігійних процесів і характеризується переважно кількісними показниками (зростання церковної мережі, розбудова релігійних структур, збільшення кількості духовних навчальних закладів, періодичних видань тощо), а релігійний – внутрішній (поглиблення рівня релігійності різних категорій і груп населення, збільшення питомої ваги віруючих у загальній масі населення тощо).

Наприкінці 80-х – початку 90-х рр. м. ст. в Україні піднялася могутня хвиля національного і релігійного відродження, яка спочатку була своєрідною формою компенсації за попередню тривалу русифікацію, денаціоналізацію, національну уніфікацію та примусову атеїзацію. В цей час значно зростає інтерес до правдивої вітчизняної історії, національних традицій, звичаїв, а з ними – і до релігії. Цією ситуацією скористалися і прихильники національної церкви. Саме в цей період було відновлено Українську Автокефальну Православну Церкву, яка в подальшому своєму існуванні отримала назву Української Православної Церкви Київського Патріархату. Саме ця церква почала нову хвилю відродження національної ідеї, впроваджуючи проведення богослужіння рідною українською мовою, представляючи Україну як незалежну державу. [Релігійна свобода: взаємини держави та релігійних організацій – правові й політичні аспекти. Наук. збірка. За ред. А.Колодного, М.Бабія і Л.Филипович. – К.; Автореферат, 2006. – С.172].

На шляху до національного і релігійного відродження в Україні і сьогодні стоїть чимало перешкод, серед яких найголовнішими були і є небажання старих владних структур демократизувати суспільство, а також неготовність частини населення до кардинальних суспільно-політичних змін.

Варто зазначити, що національне та релігійне відродження в Україні відбувалося не саме по собі. Його ідеї генерували і утверджували представники нової української політичної, національної, культурної та релігійної еліти. Цей рух, тісно пов'язаний з діяльністю Української Гельсінської групи (пізніше – Української Гельсінської спілки), Української республіканської партії, Народного Руху України, з іменами таких політиків, як Володимир Яворівський, В'ячеслав Чорновіл, Іван Драч, брати Михайло та Богдан Горині, а також релігійних діячів – патріарха Мстислава (Скрипника), патріарха Володимира (Романюка), патріарха Димитрія (Яреми). На відповідальному етапі національно-відроджувального процесу до нього активно прилучився митрополит (пізніше патріарх) Філарет (Денисенко). Тому без перебільшення можна стверджувати, що шлях до незалежності, державності та відродження України прокладали не лише політичні сили, а й релігійні теж. [Колодний А.М. Україна в її релігійних виявах. – Л.; 2005. – С.336.]

Переважна більшість рядових віруючих громадян України теж досить активно підтримала ідею незалежності української держави. Конкретно-соціологічні дослідження, проведені Відділенням релігієзнавства інституту філософії ім. Г.С.Сковороди Національної академії наук України за 2-3 тижні перед Всенародним референдумом 1 грудня 1991 р., виявили, що 92,3% релігійних людей були готовими брати у ньому участь. Про свій намір голосувати за незалежність України заявили 83,4% опитаних віруючих. Хоча послідовники різних церков неоднаково ставилися до цієї ідеї (серед представників Української Греко-Католицької Церкви було 97,4% прихильників державності, Української Автокефальної Православної Церкви – 96,9%, Української Православної Церкви 81,1%), проте, безперечно, вибір віруючих, їх активність сприяли здобуттю Україною незалежності.

Із проголошенням незалежності України віруючі разом з іншими громадянами отримали можливість реалізації свого права на самостійне державне та релігійно-церковне життя. В подальшому майже всі суспільно значимі акції в країні стали відбуватися за участю служителів культу та віруючих.

Отримання Україною незалежності спричинило пробудження величезної соціальної енергії українського народу, викликало нову хвилю політичного, національного, культурного, духовного та релігійного піднесення. У свідомості населення почало формуватися нове, принципово відмінне від старого, ставлення до релігії. Відчутно зростає потяг людей до віри, створювалися та міцніли національні релігійні інституції, розширювався віросповідний спектр українського суспільства. Релігія поступово наповнювалася національним змістом, який цілеспрямовано викорінювався у період царського самодержавства та в роки радянської влади. [Здіорук С. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти. – К., – С.42.]

Крім того, в процесі набуття релігією нового суспільного статусу почалося докорінне переосмислення її ролі і місця в історії українського народу, повернення до релігійних витоків національної духовності, моральності і культури, впровадження у побут народних обрядів, звичаїв і традицій, в основу яких покладено релігію.

Справді демократичні процеси, які розгорталися в умовах становлення української державності, найбільшою мірою знайшли свій вияв у етнонаціональній та релігійно-церковній сферах. Бурхливе етнонаціональне та релігійне відродження вимагало спрямування його у правове русло й потребувало розробки відповідних політико-правових засад. Тому важливим кроком на цьому шляху було прийняття законів, які регулювали б ці важливі сфери суспільних відносин.

Особливо гостро на початку 90-х років м. ст. постали релігійні питання. Вони потребували правового врегулювання в першу чергу. Тому одним із перших законодавчих актів незалежної української держави був Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” (23 квітня 1991 р.).

Закон ліквідував усі заборони, які раніше мали місце щодо релігії та релігійних організацій, зокрема з набування ними права юридичної особи. Вони одержали право вести релігійну діяльність за межами храму, залучати до проведення богослужінь зарубіжних служителів культу тощо. Свобода совісті та віросповідання обмежувалася лише в інтересах охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також захисту прав і свобод інших громадян.

Оскільки релігійні чинники історично тісно пов'язані з етнонаціональними, законодавче закріплення окремих положень, які стосуються міжнаціональних відносин, безпосередньо чи опосередковано торкалося також релігійно-церковної сфери і навпаки. Тому у законах України знайшли своє правове врегулювання етнонаціональні та міжконфесійні відносини не лише самі по собі, а й їхні взаємозв'язки.

Однак слід зважати й на те, що прийняття цих законів відбувалося в умовах значної політизації українського суспільства, національної та релігійної ейфорії, що не могло не позначитись на них. Відтак чимало справді демократичних положень залишились лише задекларованими у законах, але механізмів їх реалізації в подальшому так і не було розроблено. [Сленський В. Релігія, Церква і суспільство в Україні // Людина і світ . – 2002. – №3. – С. 33-34.]

Відродження етнонаціонального та релігійного життя згодом дало підстави Верховній Раді України ухвалити рішення про відновлення історичних традицій українського народу і визнання державними таких релігійних свят, як Різдво Христове, Великдень, Трійця. Віруючим інших (неправославних) конфесій теж надавалися дні для святкування їхніх великих свят.

Безпосереднім виявом єдності етнонаціонального і релігійного відродження було відновлення діяльності українських національно орієнтованих церков – Української Автокефальної Православної Церкви, Української Греко-Католицької Церкви, а згодом – утворення Української Православної Церкви Київського

Патріархату. Почався процес українізації релігійно-церковної сфери. Окрім православних та греко-католиків, свої центри створювали в Україні інші релігійні організації – іудейські, мусульманські, деякі протестантські. Замість термінів “православ’я в Україні”, “протестантизм в Україні” входили у вжиток терміни “українське православ’я”, “український протестантизм” тощо.

Переконливим свідченням релігійного відродження в Україні стала реальна демократизація релігійно-церковного життя. Активно долалися залишки та наслідки тоталітаризму у релігійній сфері, зокрема такі ганебні з них, як переслідування чи дискримінація віруючих, пряме чи непряме обмеження їхніх прав при прийнятті на роботу та навчання. Віруючі поступово позбувалися страху щодо вільного і відкритого виявлення свого ставлення до релігії і церкви, відправи релігійного культу та релігійної діяльності, зміни віросповідання, прийняття духовного чи чернечого сану, участі у богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях.

Одним із незаперечних доказів релігійного відродження в Україні є розбудова розгалуженої релігійної мережі, збільшення кількості віруючих та поглиблення їхньої релігійності.

Релігійне відродження настільки охопило сучасне українське суспільство, що на релігію, виконання релігійних обрядів, відзначення церковних свят з’явилася своєрідна мода. До віри сьогодні активно апелюють та публічно її демонструють навіть ті, хто раніше не тільки не виявляв до неї особливого інтересу, а навіть боровся з нею. Про релігійне відродження в Україні переконаливо засвідчує також омолодження контингенту віруючих. В радянські часи частка віруючої молоді, за даними соціологічних досліджень, не перевищувала 1-3 відсотків. Сьогодні цей показник сягає понад 35 - 40 відсотків. Масового характеру набувають релігійні обряди з безпосередньою участю молоді, зокрема такі як вінчання, хрещення дітей тощо. Якщо раніше релігійність наростала з віком, то тепер найбільше зацікавлення релігією виявляють люди середнього віку (30-50 років – від 23 до 26%).

Зважаючи на відродження релігійності, яке, справді, є незаперечним як за зовнішніми, так і за внутрішніми показниками, деякі дослідники останнім часом стверджують, що український народ має глибоку “вроджену” релігійність.

Слід також зазначити, що національне та релігійне відродження можуть мати не лише позитивні, а й негативні наслідки. Вони здатні супроводжуватися такими побічними проявами, як стихійність, екстремізм на національному та релігійному ґрунті, відновлення консервативних традицій, що гальмують розвиток суспільства, проповідь національної та конфесійної винятковості й ворожнечі, конфліктність на національному та релігійному ґрунті, сепаратизм, поширення деструктивних релігійних новоутворень, які шкодять здоров’ю людей, руйнують суспільну мораль, загрожують стабільності та безпеці держави тощо.

Якісне релігійне оновлення відбувається не саме по собі, а у тісній єдності з пробудженням українського народу до активної державотворчості водночас. Піднесення національного духу спричинилося не тільки до пожвавлення релігійного життя, а й до його кардинальних змін.

Звичайно, процеси етнонаціонального та релігійного відродження потребують більш чіткої скерованості, регулювання, передусім законодавчого, оскільки у їх сучасному розвитку ще немало елементів стихійності. Якісне законодавство та науково обґрунтована державна політика спрямовуватимуть етнонаціональні та релігійно-церковні процеси у русло цивілізованого розвитку.